

Більярд о пів на десяту (скорочено)

Генріх Белль

Переказ:

Роман починається із внутрішнього монологу секретарки Роберта Фемеля, відомого архітектора: вперше за 4 роки її бос розмовляв із нею нечемно, хоча слова, що звучали по телефону, залишались ввічливими, але інтонації голосу Фемеля передавали обурення: секретарка, розповівши елегантному незнайомцю місцезнаходження Фемеля, порушила правила:

Цитата:

— Будь ласка, прочитайте мені, що написано на картці.

Вона прочитала тремтячим голосом:

— "Я завжди радий бачити матір, батька, дочку, сина й пана Шреллу, а більше нікого".

— Будь ласка, прочитайте ще раз останні слова.

Вона прочитала:

— "А більше нікого".

Переказ:

Нетлінгер — так звуть незнайомця — хоче купити у Йохена, порт'є готелю "Принц Генріх", інформацію про те, чи є в готелі доктор Фемель. Але червона картка, на якій записані імена бажаних осіб, забороняє Йохену відкрити шлях для Нетлінгера. Крім того, ім'я самого незнайомця викликає неприємні спогади й асоціації.

Цитата:

— Нетлінгер.

— Прошу, пане докторе, я до ваших послуг.

— Мені треба поговорити з доктором Фемелем. Зараз-таки. Негайно. У службовій справі.

Крутячи в руках червону картку, Йохен похитав головою і делікатно відмовив. Мати, батько, син, дочка, Шрелла. Розмовляти з Нетлігером він не хоче.

— Але я знаю, що він тут.

Нетлінгер? Наче я колись чув це ім'я. Його обличчя нагадує мені щось таке, чого я не повинен був забути. Я вже колись чув це ім'я, багато років тому, і сказав собі тоді: "Запам'ятай його, Йохене, закарбуй собі в пам'яті". Але я уже забув, чого саме хотів його запам'ятати. Так чи так, а будь насторожі. Тобі б занудило, якби ти знав, що він уже досі накоїв, ти б до самого свого скону не переставав блювати, якби побачив той фільм, який йому покажуть у день страшного суду: фільм його життя, він із тих, що наказували виламувати в трупів золоті зуби й відрізати волосся в дітей.

Біда чи порок? Ні, в повітрі висіло вбивство.

Переказ:

Сам Роберт Фемель згадує шкільні роки, єдину нерідну людину, Шреллу, якого

готовий бачити в будь-яку хвилину. Їх ще у школі Нетлінгер звав "ягнятко" (Шреллу) і "пастух" (Фемеля).

Якщо в дитячі роки друзі Нетлінгера знущалися зі Шрелли, то в юнацькі стають катами, оповитими владою. Шрелла демонструє шкільному другові Генріхові "результати" виховання Нетлінгера:

Цитата:

— Ти ж мов мені щось показати!

Шрелла вийняв з рота сигарету, скинув куртку, спустив з плечей шлейки, закотив сорочку й повернувся до мене спиною. У тьмяному світлі лампочки я побачив, що його спина вся вкрита невеликими червонясто-синіми шрамами, такими завбільшки, як квасолина, — не вкрита, а, краще сказати, всіяна, подумав я.

— Боже, що це таке? — спитав я.

— Це Нетлінгер, — відповів Шрелла, — вони роблять це там унизу, в старій казармі на Вельгельмскуле. Бен Вакес і Нетлінгер. Називають себе помічниками поліції. Мене вони схопили під час облави на жебраків, яку влаштували в районі гавані. За день вони взяли тридцять вісім жебраків, і серед них був я. Нас допитували, б'ючи гарапником із колючого дроту. Казали: "Признайся, що ти жебрак". І я відповідав: "Признаюся, я жебрак".

Переказ:

Спогади перериваються дійсністю.

А в готелі "Принц Генріх" тим часом зупиняються різні постояльці. Очима Гуго, працівника готелю, читач дивиться на чудернацьку особу.

Цитата:

"Вона спускалася сходами вниз, боса, вбрана, як пастушка, в приношену шкіряну куртку без рукавів, що сягала їй до стегон. Від куртки тхнуло овечим гноєм. Зараз вона з'їсть свій сніданок: пшоняну кашу з чорним хлібом, кілька горіхів і овече молоко, яке для неї зберігають у холодильнику. Вона завжди возить із собою овече молоко в термосах і овечі буруб'яшки в коробочках, яким запахчує замість парфумів свою цупку плетену білизну з нефарбованої вовни.

Саркастично звучать слова, що описують зовнішність проповідниці та учнів новомодної течії серед "агнців".

Цитата:

Після сніданку вона годинами сиділа у вестибюлі внизу і плела, невтомно плела, тільки часом підходила до бару по склянку води; сиділа на канапі, схрестивши голі ноги й виставивши напоказ брудні мозолі, курила коротку люльку й приймала своїх учнів та учениць, одягнених так само, як вона, і так само напахчених. Вони вмошувалися навколо неї на килимі, схрестивши ноги, плели й інколи відкривали коробочки, які їм давала вчителька, й нюхали овечі буруб'яшки, наче якісь вишукані парфуми. Час від часу вона питала їх із канапи тоненьким, яку дівчинки, голоском;

— Як ми врятуємо світ?

І учні та учениці відповідали їй:

— Овечою вовною, овечою шкірою, овечим молоком і плетивом.

У вестибюлі западала тиша, тільки подзенькували дротики та якийсь учень підскакував до прилавка й приносив учительці склянку холодної води. А тоді знову тоненький, як у дівчинки, голосок запитував з канапи:

— У чому полягає щастя світу?

І всі в один голос відповідали:

— У вівці.

Вони відкривали коробочки й захоплено нюхали овечі буруб'яшки. У вестибюлі спалахували магнієві лампи, й олівці журналістів бігали по аркушах записників, стенографуючи почуте і побачене".

Переказ:

Іронічне зображення переривається раптовим усвідомленням: не така вже вона чудна, ця проповідниця. Швидше розсудлива, холодна та передбачувана.

Цитата:

Гуго повільно відступав назад, поки вона обминала колону, ідучи в залу снідати. Він її боявся, бо надто часто бачив, якими лихими ставали її лагідні очі, коли вона залишалася наодинці з ним, спіймавши його на сходах і звелівши, щоб він приніс їй молока в номер. Вона зустрічала його з сигаретою в роті, вихоплювала в нього з рук склянку, вихлюпувала, сміючись, молоко в умивальник, а натомість наливала коньяку. Тоді зі склянкою в руках підходила до нього, і він повільно задкував до дверей.

— Тобі ще ніхто не казав, дурню, що твоє обличчя — золото, щире золото? Чому ти не хочеш бути ягням божим моєї нової релігії? Я зроблю тебе великим і багатим, вони падатимуть перед тобою навколішки у ще розкішніших вестибюлях, ніж цей! Ти ще замало часу пробув тут і не знаєш, що їхню нудьгу можна розвіяти тільки новою релігією, і чим вона буде безглуздіша, тим краще... Ні, йди собі, ти надто дурний".

Переказ:

Висновок із цього іронічного зображення нових кумирів натовпу такий: обережно, під маскою благочестя може ховатися агресивна, войовнича суть, що мріє знову заволодіти розумом людей!

Роберт Фемель, граючи в більярд, розповідає Гуго про ті часи, як його товариша Ферді Прогульске стратили за замах на фашистського прибічника, як самого Роберта арештували за те, що запрявся, дивлячись у вічі молодій дівчині, яка звалася Едіт, ніколи не приймати причастя буйвола, а потім у темній задній кімнаті виголосив промову, де були зловісні слова, що не вельми личили ягнят божому, вони мали присмак крові, бунту та помсти за Ферді Прогульске, якого вранці стратили. Ті, що сиділи за столом і слухали мене, мали такий вигляд, наче їм самим відтято голови, їм було страшно, вони знали тепер, що коли діти щось задумують, їхній задум важить не менше, ніж задум дорослих.

Роберт Фемель через багато років згадує:

Цитата:

Вони провели мене на Вільгельмскуле й відшмагали гарапником із колючого дроту,

посмужили всю спину. Через іржаві ґрати на вікнах я бачив схил, на якому грався малим хлопцем, — м'яч раз по раз скочувався по ньому, і я сповзав по нього вниз, злякано позираючи на іржаві ґрати: мені здавалося, що за тими брудними шибками діється щось лихе. Бив мене Нетлінґер.

У камері я спробував скинути сорочку, але вона була посічена так само, як і шкіра, злиплася з нею в одне, і коли я тяг за комір і за рукави, мені здавалося, що я через голову здираю з себе шкіру.

Переказ:

Але одночасно в Нетлінґері говорить і дух протиріччя, що і врятувало життя Роберту Фемелю.

Цитата:

— Нетлінґер прийшов на світанку до мене в камеру й вивів задніми дверима до підземного ходу, що тягнеться аж до залізничного напису на Вільгельмскуле. Він сказав мені: "Вшивайся, і якнайшвидше. Я можу дати тобі лише годину часу, а тоді мушу повідомити про твою втечу поліцію.

Переказ:

Гуш теж розповідає Робертові Фемелю епізоди зі свого життя. Як колись Шреллу і Гуго постійно били однокласники.

Цитата:

Вони били мене, а я думав: "Задля чого помер Христос, яка мені користь із його смерті, яка мені користь із того, що вони кожного ранку моляться, кожної неділі причащаються й вішають велике розп'яття в кухні над столом, біля якого їдять картоплю з підливою, печеню або капусту з підчеревиною? Ніякої. Навіщо все це, коли вони щодня підстерігають мене і б'ють? Ось уже п'ятсот чи шістсот років — вони, ще й пишаються тим, що їхня віра така давня, — а може, й цілих тисячу, як вони ховають своїх предків на кладовищі, тисячу років, як вони моляться і їдять під розп'яттям картоплю з підливою та підчеревину з капустою. Навіщо?" Знаєте, що вони кричали, б'ючи мене? "Ягня боже". Так мене прозвали.

Переказ:

Крім того, матір Гуго від розпачу, горя, розуміння своєї особистої трагедії і трагедії народу заливала все це "гіркою".

Цитата:

Часом навіть моя мати була вдома, п'яна і брудна, від неї тхнуло смертю і гнилизною, вона кричала "націонаціонащо", вимовляла ці слова частіше, ніж інші люди вимовляють "господи, помилуй мене" у всіх своїх молитвах і голосіннях. Годинами кричала "націонаціонащо", я дурів від того її крику й тікав з дому, мокре ягня боже, бігав голодний на дощі".

Переказ:

Згодом Гуго опинився у притулку.

А в цей час Генріх Фемель, батько Роберта, зателефонувавши на роботу до сина, розмовляє з його секретаркою Леонорою, згадує часи напередодні Першої світової

війни, силу влади юрби.

Цитата:

Я бачив, як насувалася та вища сила, я стояв на даху будинку номер вісім по той бік вулиці, сховавшись за альтанку, й дивився вниз на вулицю, бачив, як величезна юрма рухалася до вокзалу, співала "Чати на Рейні" й вигукувала ім'я того дурня, що й досі ще скаче он там на захід на своєму бронзовому коні. І робітничі кашкети, й циліндри, й банкірські капелюхи були оздоблені квітками, квітки стирчали в петельках, а під пахвою в кожного був пакунок із стандартною білизною, виготовленою за системою професора Густава Єгера. їхній галас здіймався До мене, немов прибій, навіть повії з яток послали своїх сутенерів на призовний пункт, забезпечивши їх особливо доброю, теплою білизною, — а я дарма чекав, що мене опанує таке саме почуття, як тих людей унизу; я почував себе спустошеним і самотнім, негідником, нездатним на такий захват, як вони, і, не знав, чому я нездатний на нього, ніколи про це не замислювався. Я згадав про свій мундир лейтенанта саперних військ, що тхнув нафталіном, він і досі був добрий на мене, хоч я, коли шив його, мав двадцять років, а на той час мені минув тридцять шостий. Я сподівався, що мені більше не доведеться його надягати, хотів і далі бути солістом, а не опинитися серед статистів. Люди, що співаючи йшли вулицею на вокзал, подуріли, вони з жалем дивилися на кожного, хто залишався вдома, а ті, у свою чергу, почували себе жертвами, бо не могли піти разом із ними, я ж був згоден почувати себе жертвою і зовсім цим не журився. Внизу в будинку плакала моя теща, бо її обох синів призвали в армію першого ж таки дня, і вони поїхали на товарну станцію, де мали вантажити коней. Вони були горді улани, і моя теща лила за ними горді сльози. Я стояв за альтанкою, на ній ще цвіла гліцинія, і я чув, як внизу мій чотирирічний син співав: "Мені гвинтівку дай, мені гвинтівку дай..." Мені треба було б зійти вниз і відшмагати його на очах у своєї гордої тещі, але я не зійшов і не заборонив йому співати, гратися уланським ківером, який йому подарували дядьки, тягати за собою шаблю й вигукувати: "Французові смерть! Англійцеві смерть! Росіянинові смерть!

Переказ:

Спогади оволодівають старим Генріхом. Він згадує і перший свій проект, що виграв на конкурсі, — "Абатство Святого Антонія!" Це був виклик корифеям церковної архітектури!

Але мужність залишала Генріха, коли йшлося про політику. Більшою моральною силою була наділена його дружина, Йоганна.

Цитата:

Тисяча дев'ятого сімнадцятого року я знов не знайшов у себе мужності зробити те, що замість мене зробила Йоганна: вона вирвала з рук у Генріха вірш, який він мав вивчити напам'ять. Він стояв он там на даху біля альтанки й по-дитячому поважно проказував тоненьким голосом:

Вознісся наш Блюхер¹, як світла зоря,
і бачить при брамі Петра-ключаря.

"Куди ж вас приткнути? — не знає ключар.—

Піду, нехай скаже небесний наш цар".

І ось він вернувся: "Не хиліть голови!

Довічну відпустку отримали ви.

Звитяжте і далі в бою і в труді,
не кине господь вас ні в якій біді".

Робертові не було ще й двох років, а Отто ще й не народився. Мені дали відпустку. Я давно вже з'ясував для себе те, про що раніше тільки здогадувався: самої іронії не досить і ніколи не було б досить, іронія — це наркотик для привілейованих. І я мав би зробити те, що потім зробила Йоганна: поговорити з хлопцем, поки на мені був капітанський мундир, а я тільки слухав, як Генріх проказував далі:

Він злинув із неба, наш Блюхер, наш стяг,

щоб нас повести від звитяг до звитяг.

Вперед кличе Гінденбург!2 Слава йому!

Це з ним східні прусси оперлись ярму!

І поки ростуть ще німецькі ліси,

і поки німецькі звучать голоси,

і прапор наш має, і слово бринить,

хай ім'я це наші серця полонить!

Вкарбоване в пам'ять, залізо і мідь,

воно перебуде навалу століть.

Наш Гіндербург! Він на чолі нас стоїть!

Йоганна вихопила з рук у хлопця аркуш із віршем, порвала його й викинула на вулицю. Білі клаптики паперу полетіли вниз, як сніжинки, й попадали перед крамницею Греца, де в ті дні не було дикого кабана, бо світом саме порядкувала вища сила.

Коли мені відкриють пам'ятник, Леоноро, самого сміху буде замало, плюньте на нього, голубко, і в ім'я мого сина Генріха, і в ім'я Отто. Він був такий гарний хлопчик, такий добрий, і саме тому, що був такий гарний, такий добрий і слухняний, він став мені такий чужий, як ніхто на цьому світі. І в ім'я Едіт, єдиного ягняти божого, яке я будь-коли бачив. Я любив Едіт, матір моїх онуків, і не зумів допомогти їй, не зумів допомогти ні учневі столяра, якого бачив тільки двічі, ні тому хлопцеві, що приносив звістки від Роберта й кидав у поштову скриньку записочки, такі завбільшки, як папірці від цукерків, і за цей злочин загинув у концтаборі, я його взагалі ніколи не бачив. Роберт завжди був розумний, холодний і не визнавав іронії, а Отто зовсім інакший, щиросердїший, і раптом він прийняв причастя буйвола і став зовсім чужим нам.

Переказ:

Леонора, секретарка Роберта Фемеля, допомагає впорядковувати оселю Генріха, батька Роберта. Підсумовуючи життя, старий позбувається своїх компромісів, бачачи в них причину багатьох сімейних і загальнолюдських трагедій.

Цитата:

— Воєнні позики, Леоноро? Я на них не підписувався, вони дісталися мені в спадок від тестя. Спалить їх, так само як і старі гроші. Два ордени? Ну звичайно, я ж будував траншеї, прокладав тунелі для мін, зміцнював артилерійські і позиції, мужньо витримував ураганний вогонь, виносив із поля бою поранених. Другого ступеня, першого ступеня. Давайте ці цяцьки сюди, Леоноро, давайте, ми їх викинемо в риштак, хай їх там замулить вода. Одного разу, коли я стояв біля креслярського столу, Отто витяг був їх із шафи. Я надто пізно помітив фатальний блиск у його очах: він побачив ордени, і серце його сповнило ще більша пошана до мене. Надто пізно я помітив це. Викиньте їх хоч тепер, а то ще Йозеф виявить їх колись у спадщині, яка лишиться після мене.

Ордени, тихо побрязкуючи, зсунулися з похилого даху і, дзенькнувши, впали в риштак зворотним боком догори.

— Чого ви так злякалися, голубко? Це мої ордени, і я можу робити з ними що хочу. Надто пізно, але, може, в цьому все-таки є якийсь сенс. Будемо сподіватися, що скоро піде дощ і змиє туди весь бруд із даху. Пізно я пожертвував ними, щоб ушанувати пам'ять свого батька. Геть ті цяцьки, на які молилися наші батьки, діди й прадіди.

Переказ:

Дітище Генріха, абатство, було зруйноване в 45-му році, але не це хвилювало Фемеля.

Цитата:

Я віддав би двісті абатств за те, щоб повернути Едіт, Отто або того невідомого хлопця, який укидав записочки в нашу поштову скриньку й так дорого заплатив за те. І хоч такий обмін не міг відбутися, я був радий, що бодай чимось заплатив: "витвір моєї молодості" став купою цегли. Я віддав його Отто й Едіт, тому хлопцеві і й учневі столяра, хоч знав, що їм уже нічим не допоможеш, вони всі загинули.

Переказ:

Роберт Фемель приходить до лікарні душевнохворих, де знаходиться його мати, Йоганна, яка згадує всіх своїх родичів, що прийняли "причастя буйвола" — стали на бік фашизму і загинули: це брати, Фрідріх і Бруно, та син Отто.

Мати згадує і поневіряння Роберта, коли той був вимушений покинути Батьківщину, переїхав у Отто, злам у душі чоловіка, Генріха Фемеля.

Йоганна Фемель у своєму монолозі звертається то до сина Роберта, то до чоловіка Генріха із проханням пригадати минуле і задуматися над майбутнім. Вразливими для її розуму є декілька фраз, що вона повторює, як рефрен, протягом усього монологу: "Перемогу не дарують, її треба здобути" — це слова з профашистських газет, і "причастя буйвола", що забрало і знищило дітей не лише Йоганни, а й усієї Німеччини.

Тому й 80-річчя Генріха відбувається зовсім не так, як він мріяв.

Цитата:

Ти колись мріяв улаштувати цього дня велетенську учту, на неї мали прийти сім разів по сім онуків, та ще правнуки, невістки, жінки одружених онуків. Ти завжди počував себе мало не Авраамом, засновником могутнього роду, бачив себе в мріях із

двадцять дев'ятим правнуком на пуках. Хотів усе побільшувати й побільшувати рід, але сьогодні в тебе буде сумне свято, ти маєш тільки одного сина, білявого онука й чорняву онуку, яких тобі подарувала Едіт, а прамати роду сидить у зачарованому замку, в який можна спуститися тільки нескінченною драбиною з величезними шаблями.

Переказ:

І навіть після великої трагедії всього народу й осмислення того, що відбулося, залишаються шанси у "буйволів" повернути минуле.

Цитата:

Поміняй календар у своїх очах, старий, я ж не сліпа, тільки божевільна, й можу прочитати, яка дата стоїть на календарі у вестибюлі: "6 вересня, 1858 рік". Я не сліпа і знаю, що це не спритні перукарі надали тобі такого вигляду. Граймося разом, вклади календар назад в очі й не розповідай мені про свого прекрасного білявого онука, що успадкував серце матері та розум батька й тепер відбудовує замість тебе абатство. Він уже здав екзамен на атестат зрілості? Він вивчатиме статистику? А тепер відбуває практику? Вибач, що я сміюся, я ніколи не надавала ваги будівлям. То тільки порох, ущільнений, сконцентрований порох, перетворений у споруди, оптична омана, фата-моргана, приречена на те, щоб стати руїнами. Перемогу не дарують, її треба здобути. Я прочитала це в місцевій газеті сьогодні вранці, перед тим, як мене забрали сюди. "Над майданом здійснюється хвиля радості... Всі, сповнені щирої довіри, прислухаються до кожного слова... Раз по раз чути схвильовані, захоплені вигуки". Прочитати тобі?

У тебе не сім разів по сім онуків, а лише два рази по одному чи раз-по два, і вони не будуть користуватися привілеями, я пообіцяла це Едіт, ягняті божому, вони не приймуть причастя буйвола, і хлопець не вчитиме в школі вірша:

Хвала ударам тим, що доля завдає,

Бо кожне лихо душу нам кує...

Ти читаєш надто багато столичних газет, і вони тобі в різних одмінах подають буйвола: в сухарях, із солодкою, кислою і бозна ще якою підливою, ти читаєш надто багато газет для високоосвічених, а треба читати місцеві газетки, з них ти можеш щодня наковтатися тієї погані в чистому, натуральному вигляді, не присмачену й не підроблену, подану з найкращими намірами, які тільки можна собі уявити. В тих твоїх столичних газетах нема таких гарних намірів, вони всі просто боягузливі, а ці щирі й відверті. Прошу тебе, не треба ніяких привілеїв, не треба жаліти себе. Ось послухай, що про мене написано. Вірш зветься "Матері полеглих":

Ми вас обожнюєм, своїх святих.

Та біль у серці вашому не стих...

Я свята, і біль у моєму серці не стих. Мій син, Отто Фемель, поліг. Пристойність, пристойність, честь, вірність, а сам виказав нас поліції, від нашого сина раптом лишилася сама оболонка.

Переказ:

Відродження відірваної споруди абатства асоціюється у розумі Йоганни з відродженням фашизму, заміни одвічних християнських цінностей пісні "Rorate coeli"

на фашистську завоювницьку "Тремтять порохняві кістки".

Цитата:

Не треба жаліти себе, не треба ніяких привілеїв. Абата вони, звичайно, пожаліли, він же теж прийняв причастя буйвола. Пристойність, лад, честь. На пагорбі, з якого видно чудову долину Кіси, ченці із смолоскипами в руках відсвяткували початок нової ери, ери жертв і страждань, і в них знов з'явилися три пфеніги на булочку і п'ять пфенігів на шматок мила. Абат здивувався, що Роберт не захотів узяти участі в святі. Вони виїхали розгоряченими кінями на пагорб і запалили багаття. Для цього вони вибрали день сонцестояння. Багаття мав підпалити Отто. Він засунув запалений смолоскип у купу хмизу, і ті самі уста, що вміли так гарно співати "Rorate coeli", заспівали пісню, яка, сподіваюся, ніколи не злине з уст мого онука: "Тремтять порохняві кістки", — твої кістки ще не тремтять, старий?

Переказ:

У вбивчому монолозі Йоганни звучить і проникливе розуміння, чому розважливе німецьке суспільство прийшло до краху, і незгасна любов, потяг до високого, світлого, що дав їй у молодості Генріх, і одвічне материнське страждання за дітей, і небажання повертатися у страшний примарний світ "розумних" і "розважливих".

Йоганна живе спогадами.

Цитата:

Ти визволив мене з того страшного будинку, де Кільби просиділи чотириста років, даремно пробуючи вирватися на волю. Вечорами в неділю я сиділа в альтанці на даху, а вони пили вино у садку внизу. Тім збиралося то чоловіче, то жіноче товариство, і я чула у верескливому жіночому сміхові те саме, що й у басистому чоловічому: відчай. Коли вино розв'язувало язика, звільняло їх від табу, коли запах літнього вечора визволяв їх із в'язниці лицемірства, той відчай ставав видимим. Вони були ані досить багаті, ані досить бідні, щоб відкрити для себе єдине, що може тривати довго: минушість. А я тужила за ним, хоч була вихована для всього неминушого: для шлюбу, для вірності, честі, для подружньої спальні, яка стала подружньою не з вибору, а тільки з обов'язку. Поважність у кожному вчинку, будівлі, порох, перетворений у споруди, — а в мене у вухах звучало, ніби звабливий поклик шумливої річки під час повені: нащонащонащо? Я не хотіла поділяти їхнього відчаю, не хотіла дістати в спадщину той морок, який вони передавали причастям ягняти божого й намагалася, співаючи "Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa", вибити з грудей прадавню спадщини мороку й насильства. Коли я поверталася з церкви і клала в сінях свій молитовник, батько саме встигав ще поцілувати мене, а потім я чула, як його гучний бас віддаляється до контори. Мені було п'ятнадцять, шістнадцять, сімнадцять, вісімнадцять, і в материних очах я читала суворе очікування: її саму кинули на поталу вовкам, то, може, мене доля вбереже від цього? А вовки вже підростали, охочі до пива, в гімназійних і студентських кашкетах, гарні й не такі гарні, а на мені тяжіло страшне прокляття: я бачила їхні руки, їхні очі й знала, який вигляд вони матимуть у сорок, у шістдесят років, бачила сині жили на їхній шкірі, відчувала, що їх ніколи не торкнеться час суботнього вечора: поважні батьки родини,

свідомі своєї відповідальності, вони охоронятимуть закони, вчитимуть дітей історії, рахуватимуть гроші, завжди будуть за політичну розважність. Вони всі були приречені прийняти причастя буйвола, як мої брати. Вони й замолоду не були молодими, тільки одне могло надати їм блиску й величі, огорнути їх міфічним серпанком — смерть. Час тільки на те й існував, щоб понести їх назустріч смерті, вони винюхували її, і все, що тхнуло смертю, було для них добре, вони самі тхнули смертю, гнилизною. Смерть причаїлася в нашому будинку, я бачила її в очах тих, кому мене мали кинути: юнаків у гімназійних і університетських кашкетах, в очах охоронців закону. Тільки дві речі були заборонені: прагнення до життя і гра. Ти розумієш мене, старий? Гру вважали смертельним гріхом, але не спорт, — із ним вони мирилися, він підтримує в тілі бадьорість, зберігає грацію і красу, додає вовкам апетиту. А ще добре діло іграшкові кімнати: вони виховують інстинкти господині й матері. Вміти танцювати також добре, це цінується на ринку, але танцювати у своїй кімнаті без нікого, в самій сорочці — гріх, бо це вже був не обов'язок, а втіха, зате на балах юнаки в університетських кашкетах могли спокійно обмацати мене в темних сінях, а коли ми після прогулянок на природу поверталися додому, я навіть повинна була в лісових сутінках витримувати їхні не вельми сміливі пестоші, — ми ж бо не святенники. Я молилася, щоб прийшов той, хто врятує мене від смерті у вовчому кишлі, молилася, приймала біле причастя і бачила тебе у вікні в майстерні навпроти. Аби ти знав, як я тебе кохала, аби ти міг уявити собі це, то не підводив би тепер очей, не показував би мені календаря и не поривався б розповісти, що мої онуки за цей час вирости, що вони розпитують про мене і не забули мене. Ні, я не хочу їх бачити. Я знаю, що вони люблять мене й що була тільки єдина можливість урятувати мене від убивць: оголосити божевільною, але що було б, якби зі мною сталося те, що з матір'ю Греца? Мені пощастило в цьому світі, де один помах руки може коштувати людині життя, де тебе можуть або врятувати, або віддати на смерть, оголосивши божевільною. Я ще не хочу вернути до себе ті роки, які мені довелося проковтнути, не хочу бачити Йозефа двадцятидвохрічним, зі слідами вапна на штанях, з гіпсовими плямами на піджаку, прекрасного юнака, що вимахує лінійкою і носить під пахвою згорнуті в рурку креслення, не хочу бачити дев'ятнадцятирічну Рут, що читає "Підступність і кохання". Заплющ очі, старий Давиде, згорни календар, ось твоя кава.

Я справді боюся, повір мені, я не брешу, хай мій кораблик пливе, не будь, як ті малі бешкетники, що всі ламають. Світ лихий, у ньому так мало людей із чистим серцем. Роберт також бере участь у грі, слухняно йде всюди, куди я його посилаю: від тисяча дев'ятого сімнадцятого року по тисяча дев'ятсот сорок другий, і ні на крок далі. І завжди йде рівно, не згинаючись, щирий німець. Я знаю, що він тужив за домівкою, що на чужині його ніщо не тішило, ні гра в більярд, ані формули, які він товав, знаю, що він повернувся не тільки задля Едіт, він щирий німець, читає Гельдерліна й ніколи не приймав причастя буйвола, він належить до обраних, він не ягня, а пастух. Я б лише хотіла знати, що він робив на війні, але він про це ніколи не розповідає. Архітектор, що не збудував жодного будинку, ніколи не мав слідів вапна на штанях, де там, завжди

бездоганно чистий і бездоганно чемний, кабінетний архітектор, якому ніколи не хотілося побувати на святі закінчення будівництва. Але де наш другий син, Отто? Поліг під Києвом, наша плоть і кров. Звідки він прийшов і куди дівся? Він справді був схожий на твого батька? Ти ніколи не бачив Отто з дівчиною? Я так хотіла б щось довідатись про нього. Я знаю, що він любив пиво й не любив огірків, пам'ятаю його рухи, коли він розчісувався й надягав пальто. Він виказав нас поліції, пішов у армію, ще навіть не скінчивши школи, й писав нам листівки, сповнені вбивчої іронії: "Я живу добре, чого й вам бажаю, пришліть 3". Він навіть у відпустки не приїздив додому. Де він їх проводив? Який детектив міг би нам розповісти про це? Я знаю номер його полку й номер польової пошти, знаю його звання: обер-лейтенант, майор, підполковник Фемель, і як останній удар — знов цифри, знов дата: "Поліг 12.1.1942". Я бачила на власні очі, як він бив на вулиці людей за те, що вони не віддавали честі прапорові. Підіймав руку й бив їх, він би й мене вдарив, якби я не поквапилася звернути на Кремерцайле. Як він опинився в нашому домі? Я навіть не можу себе обдурити тим, що його підмінили немовлям, він народився вдома.

Переказ:

А в цей час Нетлінгер у кав'ярні зустрічається зі Шреллою, другом Роберта Фемеля, однокласником, якого колись переслідував.

Шрелла розповідає про поневіряння по країнах після втечі з фашистської Германії.

Нетлінгер ці описи життя порівнює з картинами.

Цитата:

Нетлінгер засміявся:

— Якщо ти вже збираєш картини, то я можу додати до твоєї колекції ще одну. Як тобі подобається така картина, двоє шкільних товаришів стають непримиренними ворогами на політичному ґрунті, далі йде переслідування, допит, утеча, смертельна ненависть, — але через двадцять два роки саме той, хто переслідував, той нелюд, визволяє з в'язниці втікача, який повернувся на батьківщину. Хіба не варта ця картина того, щоб ти і її взяв до своєї колекції?

— Це не картина, а історія, — відповів Шрелла, — і вада її в тому, що вона ще й правдива... Але якщо я перекладу цю історію на образно-абстрактну мову й потім витлумачу її тобі, то ти почувеш мало приємного для себе.

— Тобі напевне дивно, що я тут виправдуюсь перед тобою, — тихо мовив Нетлінгер і вийняв сигару з рота, — але повір мені, коли я побачив твоє прізвище у списку розшуканих злочинців і, переглянувши рапорт, довідався, що тебе справді арештували на кордоні, то, не вагаючись жодної хвилини, вжив усіх заходів, щоб звільнити тебе.

— Дуже шкода, — відповів Шрелла, — якщо ти думаєш, що я сумніваюся в щирості твоїх мотивів і почуттів. Я навіть не сумніваюся, що ти каєшся, але в кожній картині — а ти мене просив вважати цю історію ще однією картиною до моєї колекції, — в кожній картині є якась абстрактна ідея, і тут — це та роль, яку ти грав тоді і граєш тепер, вона, вибач мені, та сама, бо тоді мене, щоб знешкодити, треба було посадити до в'язниці, а тепер мене, щоб знешкодити, треба було звільнити. Боюся, що Роберт, у якого

мислення багато абстрактніше, ніж у мене, саме тому не хоче з тобою зустрічатися. Сподіваюся, що ти розумієш мене, — я й тоді ніколи не сумнівався в щирості твоїх особистих мотивів і почуттів. Ні, ти мене не розумієш і не пробуй зрозуміти, бо ти грав свої ролі, не усвідомлюючи їх, інакше був би циніком або злочинцем, а ти не став ні тим, ні тим.

— Тепер я справді не знаю, чи ти мені робиш компліменти, чи зовсім навпаки.

— І те, й те, — засміявся Шрелла.

— Ти, мабуть, не знаєш, що я робив для твоєї сестри.

— Ти захищав Едіт?

— Так, Вакера хотів її заарештувати, знов і знов заносив її до списку, а я щоразу викреслював її прізвище.

— Ваша добродійність, мабуть, ще страшніша за ваші злочини, — тихо мовив Шрелла.

— А ви ще невблаганніші за самого бога, бо він прощає людині, якщо вона покається у своїх гріхах.

— Я не бог і не претендую ні на його мудрість, ні на його милосердя.

Нетлінгер похитав головою і відхилився назад. Шрелла витяг з кишені сигарету, встромив її в рот і знов злякався, коли Нетлінгер раптом клацнув запальничкою в нього перед носом і чисте блакитне полум'я мало не обпалило йому повік. "А теперішня твоя ввічливість, — подумав він, — ще гірша за колишню брутальність. Ти так само завзято, як колись кидав мені в обличчя бейсбольний м'яч, тепер лізеш мені у вічі зі своєю запальничкою".

— Коли Роберта можна спіймати? — спитав він.

— Мабуть, аж у понеділок, мені не вдалося з'ясувати, куди він поїхав після обіду. Його батько й дочка теж поїхали. Але, може, сьогодні ввечері ти застанеш його вдома або завтра о пів на десяту в готелі "Принц Генріх", він там щодня грає в більярд від пів на десяту до одинадцятої. Вони хоч поводитися з тобою по-людському у в'язниці?

— Так, — відповів Шрелла, — були ввічливі.

— Якщо тобі потрібні гроші, скажи мені. З тим, що в тебе є, не розженешся.

— Дякую, до понеділка мені вистачить, а тоді я матиму гроші.

— Чого ти повернувся? — тихо спитав Нетлінгер.

Шрелла, мружачись і прикусивши спідню губу, як давно колись, глянув на нього. В правій руці в нього була сигарета, в лівій капелюх. Він довго дивився на Нетлінгера й чекав, так само даремно чекав того, чого прагнув ось уже більше як двадцять років: ненависті, такої ненависті, що вилилася б у дію. Якби він міг дати ворогові ляпаса або штурхана ногою в зад і крикнути: "Свинюко, підла свинюко!" Він заздрив людям, здатним на такі прості почуття, але сам не міг ударити його в це кругле обличчя, на якому проступала збентежена усмішка, дати йому штурхана. Нетлінгер підставляв йому на сходах у школі ногу — він котився униз, дужки окулярів уганялися йому в пипки вух, — нападав на нього, коли він ішов додому, затагував його в під'їзди й бив, шмагав гарапником з колючого дроту, Роберта і його, допитував, на ньому лежить вина

за смерть, Ферді — і він рятував Едіт, випустив Роберта.

Шрелла перевів очі з Нетлінгера на привозкальний майдан, ти кишів людьми. Сонячне суботнє надвечір'я, таксі, які чекають на пасажирів, і продавці морозива, які чекають на покупців, бої в бузкових лівреях, що несуть валізи слідом за гостями, сірий, величний фасад собору Святого Северина, готель "Принц Генріх", кав'ярня "Кронер". Він злякався, коли Нетлінгер раптом кинувся в юрму, вимахуючи руками, і закричав:

— Панно Рут! Панно Рут!..

За хвилю він вернувся й похитав головою.

— Ти бачив ту дівчину, — спитав він, — у зеленій шапочці й рожевому светрі? Дуже гарна, кожному впадає в око... Це Робертова дочка. Я не догнав її, а то б вона сказала нам, де його знайти. Шкода... То ти не бачив її?

— Ні, — тихо мовив Шрелла. — Дочка Едіт?

— Звичайно, — сказав Нетлінгер, — твоя небога. Ото не пощастило...

Переказ:

Йозеф, онук Генріха і син Роберта Фемеля, молодий архітектор, зустрічається зі своєю дівчиною Маріанною, розповідає про батька, хоче більше довідатися і про минуле своєї коханої, яку називає "ягнятком".

Цитата:

— Зі мною? Ти справді хочеш знати, що було зі мною?

В мене кидали бомби, але не влучили в мене, хоч бомби були великі, а я дуже мала. Люди в бомбосховищі пхали мені в рот різні ласощі, а бомби все падали, і жодна не влучила в мене, я лише чула, як вони вибухали й скалки, розлітаючись, шурхотіли в пійтмі, як шурхотять крильми птахи, і хтось заспівав у бомбосховищі: "Крізь темінь линуть дикі гуси". Мій батько був високий на зріст, чорнявий і гарний. Він носив брунатний мундир із золотим шитвом, на поясі в нього висів кинджал, що поблискував сріблом. Він вистрілив собі в рот. Не знаю, чи ти коли бачив людину, що вистрілила собі в рот. Не бачив, правда ж? Ну, то дякуй богові, що він уберег тебе від такого видовища, Він лежав на килимі, і кров текла по турецькому візерунку, по смірнському візерунку — так, любий мій, по справжньому смірнському візерунку. А мати моя була білява, висока, вона носила синій мундир і елегантний капелюшок, тільки не мала кинджала на поясі. У мене був ще маленький братик, багато менший за мене, також білявий, той братик висів, погойдуючись, над дверима з конопляною мотузкою на шиї, і я сміялася, сміялася ще й тоді, коли мати накинула й мені мотузку на шию, мурмочучи сама до себе: "Він так наказав". Але тієї миті зайшов якийсь чоловік, без мундира, без золотого шитва і без кинджала, в нього був тільки пістолет у руці, і він спрямував його на мою матір, вихопив мене з її рук, і я заплакала, бо вже мала мотузку на шиї і хотіла погратися в ту гру, в яку грався над дверима мій маленький братик, у гру, що звалася: "Він так наказав". Але чоловік затулив мені долонею рота, поніс мене сходами вниз, зняв мені мотузку з шиї і посадовив мене на вантажну машину...

Йозеф спробував відвести її руки від своїх очей, але вона міцно притисла їх і спитала:

- Ти не хочеш почути, що було далі?
- Хочу, — відповів він.
- То не розплющуй очей і дай мені закурити.
- Тут, у лісі?
- Так, тут, у лісі.
- Візьми сигарету в кишені сорочки.

Йозеф відчув, як вона, затуляючи правою рукою йому очі, лівою розстібнула кишеню на його сорочці й витягла з неї пачку сигарет та сірники.

- Я й тобі дам закурити, — сказала вона. — Тут, у лісі.

Мені тоді якраз минув п'ятий рік і я була така мила дитина, що мене навіть на машині розпещували, пхали мені в рот ласощі, а коли зупинялися на перепочинок, мили милом. По машині стріляли з гармат і з кулеметів, але не влучили в нас. Ми їхали довго, я добре не знаю, скільки, але напевне менше, як два тижні. А коли зупинялися на ніч, то чоловік, що не дав мені погратися в гру "Він так наказав", брав мене з машини, загортав у ковдру і клав біля себе на сіно, на соломі, а часом на ліжку й казав: "Зви мене татом". Я не знала, що таке "тато", бо на того чоловіка в гарному мундирі завжди казала "папо". Та потім навчилася казати "тату", так я звала тринадцять років чоловіка, що не дав мені погратися в ту гру. Тепер я мала ліжку, ковдру й матір. Вона була сувора, але любила мене, і я прожила дев'ять років у їхньому чистому будинку. Коли я пішла до школи, священник сказав: "Гляньте, хто в нас тепер є — справжня, справжнісінька маленька язичниця". Всі діти засміялися, бо вони не були язичниками, а священник додав: "Але ми швидко зробимо з нашої маленької язичниці, з нашого милого ягнятка маленьку християнку". І вони зробили з мене християнку. Ягнятко було слухняне й щасливе, танцювало, скакало на одній нозі, грало в м'яча, стрибало через мотузку й дуже любило своїх батьків. А потім настав день, коли в школі було пролито трохи сліз, виголошено кілька напутніх промов, кілька разів нагадано, що переступлено важливий поріг у житті, і ягнятко пішло в науку до кравчині. Воно вчилася там вправно орудувати голкою і ниткою, а мати вчила його прибирати, пекти й варити, і всі люди в селі казали: "Ну, ця колись вийде за принца, більше ніхто їй не до пари". Та одного дня в село приїхала дуже велика й дуже чорна машина, яку вів бородатий чоловік. Машина спинилася на сільському майдані, і чоловік спитав, не вилазячи з неї: "Скажіть, будь ласка, де живуть Шміці?" Люди відповіли йому: "Шміців у нас багато, котрі вам потрібні?" Чоловік за кермом сказав: "Ті, що мають дочку-приймачку". Тоді люди пояснили йому: "Ну, то вам потрібен Едуард Шміц, він живе он там, бачите, зразу за кузнею, та хата, що перед нею росте самшит". Чоловік подякував і поїхав далі, а всі люди пішли за ним, бо до Едуарда Шміца від сільського майдану було не більше, як п'ятдесят кроків. Я сиділа в кухні й перебирала салат. Я любила цю роботу: обрізала листя салату, погане викидала, а гарне клала в друшляк, де його набиралася ціла купа, чистого й зеленого. Мати саме сказала мені: "Не журися цим, Маріанно, хлопці не винні, що вони стають такі в тринадцять-чотирнадцять років, а деякі вже й у дванадцять, природа вимагає свого, з нею не так легко боротися". — "Я

не тому журюся", — мовила я. "А чому?" — спитала мати, і я відповіла їй: "Я згадую свого брата, як він висів над дверима, а я сміялася, бо не знала який то був жах... А він же був нехрещений". Не встигла мати щось сказати на це, як двері відчинилися — ми не почули, як у них постукали, — і я зразу впізнала її. Вона була така сама білява й висока і носила елегантний капелюшок, тільки вже не мала синього мундира. Вона кинулась до мене, розгорнула обійми і сказала: "Ти — моя Маріанна... Хіба голос крові нічого тобі не каже?" На мить ніж завмер у моїй руці, тоді я обрізала ще один листок салату й відповіла: "Ні, голос крові нічого мені не каже" — "Я твоя мати", — мовила вона. "Ні, — заперечила я, — ось моя мати. Мене звуть Маріанна Шміц. — Помовчавши хвилю, я додала: — "Він так наказав", і ви накинули мені зашморг на шию, шановна пані". Кравчиня навчила мене, що таким жінкам треба казати "шановна пані".

Вона кричала, плакала і пробувала обняти мене, але я тримала ножа перед грудьми гостряком уперед. Вона говорила про гімназію і університет, кричала і плакала, але я вибігла через задні двері на город, а звідти полем примчала до священника й розповіла йому все. Він сказав: "Вона твоя мати, природне право — це природне право, і поки ти не станеш повнолітньою, закон на її боці. Погані справи". Я заперечила йому: "Хіба вона не втратила це право, коли гралася в гру "Він так наказав"? І священник знов сказав: "Ти хитре дівчисько, добре запам'ятай цей доказ". Я запам'ятала цей доказ і завжди наводила його, коли вони торочили мені про голос крові. Я щоразу відповідала їй: "Я не чую голосу крові, просто не чую". Вони дивувалися: "Не може цього бути, такий цинізм протиприродний". — "Ні, — заперечувала я, — протиприродне інше: "Він так наказав". Вони відповідали: "Але ж це було більше, ніж десять років тому, і твоя мати кається, що вчинила так". А я казала: "Є вчинки, яких не можна спокутувати каяттям". — "Невже ти хочеш бути невблаганішою за самого бога, що судить нас?" — питала вона. "Я не бог, — відповідала я, — і не можу бути такою милосердною, як він". Я лишилася у своїх батьків, та одного не змогла вибороти: тепер моє ім'я не Маріанна Шміц, а Маріанна Дросте, і я відчуваю себе так, наче в мене вирізано якийсь орган. Я й далі згадую, — тихо додала вона, — свого маленького брата, якого примусили гратися в гру "Він так наказав"... Ти й досі вважаєш, що є щось страшніше за це, таке страшне, що мені не можна його розповісти?

— Ні, ні, Маріанно Шміц, — сказав Йозеф, — я тобі все розповім.

Маріанна відтулила йому очі, він випростався і глянув на неї. Вона намагалася не всміхатись.

— Такого страхіття твій батько не вчинив би, — сказала вона.

— Так, — погодився Йозеф, — такого страхіття він не вчинив би, але вчинив щось доволі страшне.

— Ходімо, — мовила Маріанна, — розкажеш, мені в машині, вже скоро п'ята, і їм доведеться чекати на нас. Коли б у мене був дідусь, я б не примушувала його чекати, а якби ще він був такий, як твій, я б для нього зробила все.

— А для мого батька? — спитав Йозеф.

— Я його ще не знаю, — відповіла вона. — Ходімо. І не ховай голову в пісок, скажи

йому про це, як тільки трапиться нагода. Ходімо.

Вона потягла його за руку, він підвівся і, коли сів у машину, знов обняв її за плечі.

Переказ:

Далі очима Шрелли автор дивиться на відновлене післявоєнне життя Німеччини, переосмислює Божі заповіді, згадує минуле, бачить, що такі, як Нерлінгер, влаштовують собі комфортне життя при будь-якій владі.

Цитата:

Шрелла, всміхаючись, сперся на іржаве поруччя. Потім обернувся і злякано зазмер: він не знав, що будують новий міст. Нетлінгер також не сказав йому про це. Міст широко розлігся над Нижньою гаванню, темно-зелені бики його стриміли саме там, де колись був Трішлерів дім. Тінь від мосту падала на набережну, де раніше стояв заїзд для матросів, а посеред річки величезна крицева брама вела в порожнечу.

Батькові найбільше подобалося працювати в Трішлеровій пивниці, обслуговувати матросів та їхніх дружин, що довгими літніми вечорами сиділи в садку на червоних стільцях. Алоїз, Едіт і він вудили рибу в гавані. Там він, за своїм дитячим рахунком часу, відчув вічність і нескінченність, про які досі знав тільки з рядків віршів. На другому березі вечорами дзвонили дзвони собору Святого Северина, звістуючи мир і надію. Едіт руками відтворювала в повітрі рухи поплавців, що стрибали на воді, не тільки руки, а й стегна, все її тіло рухалося в лад тим поплавцям. І ні в кого з них не клювала жодна рибина.

Батько подавав жовте пиво з білою піною, на обличчі в нього проступало більше лагідності, ніж затятості, і, радісно всміхаючись, він відмовлявся від чайових, бо всі люди брати.

— Брати! Брати! — лунав його голос літнього надвечір'я, і розважні матроси всміхалися, а їхні впевнені в собі дружини похитували головами, дивуючись із такого дитячого захвату, але плескали в долоні, бо всі вони були брати й сестри.

Шрелла повільно спустився, вниз і пішов уздовж гавані, де іржаві понтони й човни чекали на скупників брухту. Увійшовши в зелену тінь від мосту, він побачив серед річки крани, що ревно вантажили на баржі уламки старого мосту. Брухт скреготав і здавлювався під тягарем усе нових уламків, які лягали на нього зверху. Шрелла знайшов помпезні сходи й відчув, що широкі східці спонукають, його ступати врочистим кроком. Порожня, чиста автострада з моторошною впевненістю вела до річки, де щити зі схрещеними кістками й велетенськими черепами, чорними на білому тлі, зводили нанівець ту впевненість. Шлях на захід перепиняли щити зі словом СМЕРТЬ, СМЕРТЬ, а за схід дорога вела в безмежне море лискучої бурякової гички.

Шрелла пішов далі, проліз між словом СМЕРТЬ і схрещеними кістками, поминув бараки будівельників, утихомирив нічного сторожа, що почав був схвилювано вимахувати руками, але опустив їх, заспокоєний його усмішкою. Дійшовши до самого краю набережної, Шрелла побачив бруси загорож, на яких висіли уламки бетону, — вони вже п'ятнадцять років після вибуху засвідчували тут високу якість німецької криці. По той бік річки, за порожньою крицевою брамою, дорога знов вела повз

майданчик для гри в гольф у безмежне море лискучої бурякової гички.

Кав'ярня "Бельв'ю". Алея вздовж берега. Праворуч спортивні майданчики, де грали в бейсбол. Бейсбол. М'яч, якого забив Роберт, і кулі, які вони штовхали киями в голландській пивниці, червоні на зеленому полі, білі на зеленому полі, монотонна музика куль, що звучала майже як григоріанська літургія. Фігури, що їх утворювали кулі, немов сувора поезія, без кінця вичаровувана з зеленого сукна. Ніколи не приймай причастя буйвола, покірно терпи муки, паси ягнят моїх на майданчиках у передмісті, де грають у бейсбол, на Груфельштрассе й на Модесгассе, на околицях англійських міст і за Ґратами в'язниці паси ягнят моїх, хоча би де вони тобі трапилися, навіть коли вони тільки й уміють, що читати Гельдерліна і Тракля, тільки те й роблять, що п'ятнадцять років пишуть на класній дошці: "Я в'яжу, я в'язав, я в'язатиму, я в'язав би", — а тим часом Нетлігерові діти грають у бадмінтон на добре доглянутому моріжку — все-таки найкраще вміють доглядати його англійці, — сам він лежить у гарному шезлонзі, а його гарна, доглянута, дуже добре доглянута дружина гукає його з тераси: "Може, додати тобі в цитриновий напій краплю джину?" І він відповідає: "Додай, але велику краплю!" І дружина, весело захихотівши, захоплена його дотепністю, додає йому в напій велику краплю джину...

Він йшов далі порожньою чистою дорогою, до моря лискучої гички. Речей у нього не було ніяких, руки він закрив у кишені, а дрібні гроші, які там були, кинув на дорогу: "для Гензеля і Гретель". Після смерті Едіт і батька, після смерті Ферді поштові листівки стали для нього єдиною прийнятним способом підтримувати зв'язок із життям. "Я живу добре, любий Роберте, сподіваюся, що в тебе також усе гаразд. Передай вітання від мене моїм небозі й небожеві, яких я не знаю, і твоєму батькові". Двадцять сім слів, надто багато. Треба скоротити листа: "Я живу добре, сподіваюся, ти також, вітай Рут, Йозефа, свого батька". Одинадцять слів, і їх вистачило, щоб сказати те саме. То навіщо їздити туди, тиснути руки, цілий тиждень не відмінювати: "Я в'яжу, я в'язав, я в'язатиму"? Тільки для того, щоб побачити, що Нетлінгер не змінився, Груфельштрассе не змінилася, а рук пані Трішлер уже немає?.."

Переказ:

Сестра і брат — Рут і Йозеф Фемелі — разом із Маріанною перед родинним святом ідуть на екскурсію до давньоримських дитячих гробниць, де серед розмов, що точаться навкруг відбудови та зруйнування будівель, знов постає питання: чим займатиметься Йозеф, династійний архітектор, — руйнуватиме, відбудовуватиме старе чи будуватиме нове? Ця розмова має алегоричне значення. Крім того, поступово розкривається таємниця, чому архітектор Роберт Фемель із якимсь незрозумілим ентузіазмом взявся за висаджування в повітря зруйнованих війною старих будівель.

Цитата:

— Нам треба поспішати, — сказала Рут, — уже за десять хвилин сьома, не випадає, щоб вони чекали на нас.

— За дві хвилини ми будемо там, — відповів Йозеф. — І прийдемо саме вчасно. В підземеллі тхнуло тиньком. Навіть сьогодні я не можу ніде дітися від цього запаху. І

бетоном також. Між іншим, ви знаєте, що ті гробниці були відкриті завдяки батьковій пристрасі до висаджування в повітря будівель? Коли висадили стару вартівню, під нею завалилося склепіння й відкрився вхід до тієї порохняви вниз. Отже, хай живе динаміт... До речі, тобі сподобався наш новий дядько, Рут? У тобі озвався голос крові, коли ти побачила його?

— Ні, — мовила Рут, — голос крові в мені не озвався, але, по-моєму, він приємний, тільки трохи сухуватий і якийсь безпорадний... Він житиме в нас?

— Може, й у нас, — відповів Йозеф. — Ми теж там житимемо, Маріанно?

— Ти хочеш перебратися в місто?

— Так, — сказав Йозеф, — вивчатиму статистику, щоб потім працювати в поважній батьковій конторі. Чи тобі подобається мій намір?

Вони перетнули людну вулицю й пішли тихішою. Маріанна зупинилася перед якоюсь вітриною, звільнившись від Йозефової руки й відвівши руку Рут, і витерла хусточкою сльози, Рут пригладила волосся і обсмикала светра.

— Чи ми досить ошатні? — спитала вона. — Я б не хотіла засмутити дідуса.

— Ви досить ошатні, — заспокоїв їх Йозеф. — То як, подобається тобі мій план, Маріанно?

— Мені не байдуже, що ти робитимеш, — відповіла вона. — Вивчати статистику — добре діло, хтозна тільки, як ти думаєш застосовувати свої знання.

— Я ще не знаю, чи будуватиму, чи висаджуватиму будівлі в повітря, — мовив Йозеф.

— Динаміт уже напевне застарів, — сказала Рут. — Я переконана, що тепер є якісь кращі засоби. Ти пам'ятаєш, як радів батько, коли йому ще дозволяли висаджувати зруйновані будівлі? Власне, він зробився такий поважний аж тоді, коли вже не стало чого висаджувати... А яке враження він справив на тебе, Маріанно? Він тобі сподобався?

— Дуже сподобався, — відповіла Маріанна. — Я думала, що він гірший, холодніший, і трохи боялася його, поки знала тільки з розмов, а тепер мені здається, що якраз боятися його зовсім не треба. Може, вам буде смішно, але біля нього я відчуваю себе в безпеці.

Йозефові й Рут не було смішно. Вони взяли Маріанну всередину й пішли далі. Перед дверима кав'ярні "Кронер" вони зупинилися, й дівчата ще раз оглянули себе в дзеркальних шибках дверей, запнутих зсередини зеленим шовком, ще раз пригладили волосся. Потім Йозеф, усміхаючись, відчинив перед ними двері.

— Боже, яка я голодна, — сказала Рут. — Але дідусь напевне замовив нам щось смачне.

Пані Кронер, піднявши руки вгору, рушила їм назустріч зеленою доріжкою повз накриті зеленими обрусами столи. Її сріблясті коси розкуйовдилися, у водявих очах блищала волога, голос тремтів від невдаваного хвилювання, — весь її вигляд свідчив, що сталося якесь лихо.

— То ви ще нічого не знаєте? — спитала вона.

— Ні, — відповів Йозеф. — А що таке?

— Мабуть, сталося щось страшне. Ваша бабуся скасувала свято... зателефонувала кілька хвилин тому. На вас чекають у "Принді Генріхові", у двісті дванадцятому номері. Я не тільки глибоко схвильована, а й дуже розчарована, пане Фемедю, навіть, скажу вам щиро, була б ображена, якби не вважала, що бабуся мала на це якісь поважні підстави. Звичайно ж, для клієнта, що ось уже п'ятдесят років, вірніше, п'ятдесят один рік відвідує нашу кав'ярню, ми приготували сюрприз, мистецький витвір... ну, та я вам його покажу. І що я скажу представникам преси й радіо, які з'являться сюди десь о дев'ятій, коли мало скінчитися святкування в родинному колі? Що я їм скажу?

— І бабуся не пояснила вам, чому скасувала свято?

— Сказала, що нездужає... не знаю, що малося на увазі... може, е-е-е... хронічна недуга вашої бабусі?

— Ми нічого не знаємо, — сказав Йозеф. — Чи не переслали б ви, якщо ваша ласка, подарунки й квітки до готелю "Принц Генріх"?

— Певне, що перешлю, але, може, хоч ви глянете на мій сюрприз?

Маріанна штовхнула Йозефа в бік. Рут усміхнулася, і він сказав:

— Залюбки, пані Кронер.

— Коли ваш дідусь приїхав до нашого міста, — сказала пані Кронер, — я ще була молоденькою дівчинкою, мені щойно минув чотирнадцятий, і я ще тільки наглядала за кухонним буфетом. Потім я навчилася накривати на стіл, і ви самі можете уявити собі, скільки разів я вранці подавала вашому дідусеві сніданок, скільки разів забирала з його столу чарочку на яйце й підсовувала йому повидло, а нахиляючись по тарілку з-під сиру, кидала оком і на його блокнот. Бог мені свідок, що ми не байдужі до життя своїх клієнтів, не думайте, що ділові люди такі черстві... І не думайте, що я забула, як він тоді за одну ніч став славетний, отримавши таке велике замовлення. Може, клієнти і вважають, що все так просто: прийшов до кав'ярні "Кронер", замовив собі щось, розрахувався й пішов, але повірте мені, така доля, як у вашого дідуся, не могла лишити нас байдужими.

— Ну звичайно, — сказав Йозеф.

— О, я знаю, що ви думаєте: коли вже ця стара відчепиться від нас? Але хіба я так багато хочу від вас, коли прошу поглянути на мій сюрприз і сказати дідусеві, що я буду рада, як він прийде й сам подивиться на нього? Знімки для газети вже зроблені.

Вони повільно пішли за пані Кронер зеленою доріжкою повз накриті зеленими обрусами столи. Пані Кронер зупинилася біля великого чотирикутного столу, на який була напнута полотнина, і вони теж машинально поставали навколо нього. Те, що було накрите полотниною, мало якусь дивну форму, в одних місцях здіймалося вгору, в других опадало.

— Як добре, що нас четверо, — мовила пані Кронер. — Я вас попрошу, візьміть, будь ласка, кожне за ріжок полотнини, і коли я кажу: "Нумо!", разом підіймемо її вгору.

Маріанна підштовхнула Рут на ріг столу, де ще нікого не було, і вони взялися кожне за кінець полотнини.

— Нумо! — вигукнула пані Кронер.

Вони підняли полотнину, дівчата відійшли з нею вбік, склали ріжки до купи, і пані Кронер старанно згорнула її.

— Боже, це ж докладна копія абатства Святого Антонія, — мовила Маріанна.

— Правда? — зраділа пані Кронер. — Бачите, ми не забули навіть мозаїки над головним входом... А ось тут виноградник.

У копії було відтворено не тільки пропорції абатства, а навіть його кольори: церква темна, господарські будівлі ясні, дах будинку для паломників червоний, вікна трапезної різнобарвні.

— І все це зроблене не з цукру, не з марципанового тіста, а з того, з якого печуть пісочні торти, — сказала Пані Кронер. — Це наш іменинний подарунок панові таємному радникові, спечений із найкращого пісочного тіста. Правда ж, добре було б, якби ваш дідусь прийшов сюди й подивився на нього? А тоді вже ми б віднесли його до майстерні.

— Він неодмінно прийде й подивиться на подарунок, — мовив Йозеф. — А тепер дозвольте мені від імені дідуса подякувати вам. Мабуть, причини, які спонукали дідуса скасувати свято, дуже вагомі, і ви зрозумієте нас...

— Я дуже добре розумію, що вам треба йти... Ні, не накривайте його знов... Зараз сюди приїдуть люди з телебачення...

Переказ:

Свято скасовано, але Роберт Фемель чекає секретарку Леонору в готелі "Принц Генріх" з проектом "Х5", де разом зі Шреллою грає в більярд, як колись, у вигнанні. Крім того, якраз тут відбувається серйозна розмова з Гуго і рішення його всиновлення Робертом Фемелем".

У бесіді Роберта зі Шреллою з'ясовується, що друг Фемеля не з'являвся у рідному місті, бо йому боляче дивитись і згадувати страшні для них обох дні трагедії Німеччини. Однак те, що вони бачать в сучасній оновленій Германії, не радує їх: ті, хто в часи фашизму приймав "причастя буйвола", пристосувалися до нового, а "ягнята" опинилися на узбіччі життя.

Цитата:

— Доктор Фемель? Ага, його секретарка! Нагальна справа? Почекайте, панно, я зараз за телефоную йому... Думаю, галас на вулиці не буде вам заважати.

— Леонора? Я радий, що батько запросив вас, і вибачте мені, будь ласка, за те, що я сьогодні вранці набалакав вам, добре? Батько чекає на вас у двісті дванадцятому номері. Лист від пана Шріта? Всі розрахунки до проекту "Х5" зроблені неправильно? Добре, я зателефоную Шрітові. В кожному разі, я вам вдячний, Леоноро, і ми на вас чекаємо.

Вона поклала трубку, підійшла до порт'є і вже розтулила рота, щоб спитати його, як пройти до номера Фемелів, коли її злякав якийсь дивний, не дуже голосний тріск.

— О боже, що це таке? — спитала вона.

— Це постріл із пістолета. — відповів Йохен.

Червона куля котилася по зеленому полі, біла по зеленому полі. Гуго стояв, прихилившись до полакованого в білий колір одвірка й заклавши руки за спину. Геометричні фігури, що утворювались на зеленому полі, здавались йому не такими точними, а ритм не таким чітким. Але ж хіба це були не ті самі кулі, не той самий стіл, найкращої якості, завжди так старанно доглянутий? І хіба Фемелева рука не стала ще легша, а його удари ще влучніші, коли він вичакловував нову фігуру з зеленої порожнечі? А проте Гуго здавалося, що ритм куль став не такий чіткий, а фігури не такі точні. Може, це Шрелла зняв чари з цієї кімнати, принісши в неї тверду сталість часу? Те, що відбувалося тут, — відбувалося сьогодні, о вісімнадцятій годині сорок чотири хвилини, в суботу шостого вересня тисяча дев'ятсот п'ятдесят восьмого року. Тебе вже не кинуть на тридцять років назад, тоді на чотири роки вперед, знов на сорок років назад, а потім у сьогоднішній день. Це вже був сталий теперішній час, який секундна стрілка невтомно штовхала вперед, усе відбувалося тепер, сьогодні, в цьому готелі, де з ресторану долинали гомін і вигуки:

— Рахунок, офіціанте, рахунок!

Люди пхалися до виходу, щоб не прогавити фейерверк, до вікон, щоб поглянути на похід колишніх солдатів, пхалися до давньоримських дитячих гробниць.

— З освітленням усе гаразд?

— Хіба ви не знали; що М. означає "міністр"?

— Шикарно, правда ж?

— Рахунок, офіціанте, рахунок!

Не дарма годинники вибивали час, не дарма рухалися стрілки: хвилин ставалося все більше й більше, вони складалися в чверті й половини годин, і врешті виходив точний відлік часу — рік у рік, година в годину, секунда в секунду. Хіба в ритмі куль не вчувалися запитання: "Роберте, де ти? Роберте, де ти був? Роберте, де ти будеш?" І хіба Роберт ударами кия не відсилав ті запитання назад: "Шрелло, де ти? Шрелло, де ти був? Шрелло, де ти будеш?" Ця гра була ніби якась відправа, вони киями й кулями творили на зеленому сукні нескінчену молитву. "Нащонащонащо?" Або "Господи, помилуй, господи, помилуй". Відходячи від столу й даючи місце Робертові, Шрелла щоразу всміхався і хитав головою.

І Гуго також після кожного удару несамохіть хитав головою. Чари розвіялися, все стало не таким чітким, ритм порушився, і годинник на запитання: "Коли?" відповідав точно: о вісімнадцятій годині і п'ятдесят одній хвилині, шостого вересня тисяча дев'ятсот п'ятдесят восьмого року.

— Знаєш що? — сказав Роберт. — Лишімо це, ми ж бо не в Амстердамі.

— Гаразд, — відповів Шрелла, — лишімо, ти правду кажеш. Нам іще потрібен цей хлопець?

— Так, — мовив Роберт, — мені він іще потрібен. Чи ти, може, хочеш уже йти, Гуго? Ні? То лишайся тут. Будь ласка, постав кії в стояки, забери кулі й принеси нам чогось випити... А втім, ні, не йди нікуди, синку, я тобі хотів ще щось показати. Глянь, ось тут лежить ціла пака паперів. Це важливі документи; на них стоять печатки й підписи,

тільки одного підпису ще бракує, Гуго: твого. Якщо ти підпишеш ось цей папір, то станеш моїм сином. Ти бачив моїх матір і батька, коли відносив їм вино нагору? Вони стануть твоїми бабусею і дідусем, Шрелла стане твоїм дядьком, Рут і Маріанна — сестрами, а Йозеф — братом. Ти будеш тим сином, якого мені вже не змогла подарувати Едіт. Що скаже старий, як я йому на день народження приведу нового онука з усмішкою Едіт на обличчі?.. Чи мені потрібен цей хлопець, Шрелло? Він нам потрібен, і ми були б раді, якби також стали потрібні йому. Навіть більше: його нам бракує... Чуєш, Гуго, тебе нам бракує. Ти не можеш бути сином Ферді, але в тобі живе його душа... Цить, хлопче, не плач, іди до себе в кімнату й перечитай ці папери. Але будь обережний, коли йтимеш коридором, будь обережний, синку!

Шрелла підняв завісу й виглянув на майдан перед готелем. Роберт простяг йому коробку сигарет. Шрелла запалив сірника. Обидва закурили.

— Ти вже звільнив кімнату в готелі?

— Ні.

— Ти хіба не житимеш у нас?

— Я ще не знаю, — сказав Шрелла. — Я боюся будинків, у яких влаштовуєшся надовго й переконуєшся в тому банальному факті, що життя не спиняється, що воно примирює людину з усім. Ферді став для мене тільки згадкою, мій батько — тільки сном, а вони ж саме тут убили Ферді і звідси зник без сліду батько. Їхніх імен немає навіть у списках жодного політичного угруповання, бо вони були далекі від політики, єврейська громада не поминає їх, бо вони не були євреями. Хіба що ім'я Ферді збереглося в судових архівах. Крім нас із тобою, Роберте, твоїх батьків та ще того старого порт'є внизу, про нього ніхто не пам'ятає, твої діти вже навіть не згадають його. Я не можу жити в цьому місті, бо воно мені недостатньо чуже, я тут народився й ходив до школи, тут хотів звільнити Груфельштрассе від лихих чарів. Я носив у собі слово, якого ніколи не вимовляв, Роберте, навіть говорячи з тобою, єдине слово, від якого я чогось чекав на цьому світі, — я й тепер його не вимовлю, хіба що скажу його тобі аж на вокзалі, як ти мене садовитимеш у поїзд.

— Ти хочеш сьогодні їхати? — спитав Роберт.

— Ні, не сьогодні, якраз у готелі тут можна прожити довше: коли я зачиняю двері свого номера зсередини, це місто стає мені таке саме чуже, як усі інші. В готелі я можу думати про те, що мені скоро доведеться виїхати звідси, щоб знов десь навчати когось німецької мови, заходити до класу, стирати з дошки арифметичні задачі й писати на ній крейдою "Я в'яжу, я в'язав, я в'язатиму... Ти в'яжеш, ти в'язав, ти в'язатимеш". Я люблю граматику так само, як люблю вірші. Ти, певне, думаєш: він не може тут жити тому, що не бачить ніяких політичних шансів для цієї країни. А насправді я, мабуть, тому не можу тут жити, що завжди був цілком аполітичний і досі таким лишився. — Він показав на майдан за вікном і засміявся. — Мене лякають не ті люди на майдані. Так, я все знаю і бачу, Роберте, бачу Нетлінгера й Вакеру, але боюся не тому, що вони є, а тому, що немає інших, ніж вони. Яких? Тих, що часом Згадують те слово, вимовляють його хоча б пошепки. Одного разу в Гайд-парку я почув від якогось старого: "Якщо ви

вірите в нього, то чому не робите того, що він звелів?" Нерозумно й нереалістично, скажеш ти, Роберте, правда ж? "Паси ягнят моїх", а вони плекають самих вовків, Роберте. Що ми принесли додому з війни? Динаміт? Чудова іграшка, я добре розумію, чому ти так ухопився за неї, розумію твою ненависть до світу, в якому не знайшлося місця Для Ферді й Едіт, не знайшлося місця для мого батька, для Гроля й для того хлопця, ім'я якого ви так і не дізналися, не знайшлося місця для поляка, що підняв руку на Вакеру...

— О боже, — сказав Шрелла, — це постріл.

— Так, — підтвердив Роберт, — це постріл. Мабуть, нам тепер треба піднятися нагору.

Гуго прочитав: "Відмова від прав. Цим даю свою згоду на те, щоб мій син Гуго..." Під заявою стояли важливі печатки й підпис, але голос, який він боявся почути, не озвався. Що то був за голос, який наказував йому колись прикрити голизу матері, коли вона поверталася додому зі своїх походеньок, лягала на ліжко й починала мурмотіти страшну, як смерть, молитву: "Націонаціонащо"? Він відчував жаль, коли прикривав її, приносив їй води, скрадався до крамниці й випрохував там для неї дві сигарети, боячись, що дорогою на нього нападуть хлопці, битимуть його й прозиватимуть "ягням божим". Що то був за голос, який наказував, йому грати в канасту з жінкою, що "не повинна була народитися", і який попереджав його, щоб він не заходив до номера овечої жриці? Тепер той голос звелів йому прошепотіти слово "батько". Щоб страх, який посів його, став менший, він почав вимовляти інші слова: "брат", "сестра", "дідусь", "бабуся", "дядько", але ніщо не допомагало. Він додавав до них усе нові слова: "динаміка" й "динаміт", "більярд" і "коректний", "шрами на спині", "коньяк" і "сигарети", "червона куля на зеленому полі", "біла куля на зеленому полі", але й від цього страх не меншав. Може, треба щось робити, щоб він трохи розвіявся? Він відчинив вікно і глянув на юрбу, що гула на майдані. Що то було за гудіння — мирне чи грізне? На тлі темно-синього неба спалахував фейерверк. Від кожного залпу розпукувались велетенські квітки, цілі снопи жовто-гарячих квіток, що хилилися на всі боки, ніби розчепірені пальці. Він зачинив вікно, погладив бузкову ліврею, що висіла на вішаку біля одвірка, й відчинив двері в коридор. Навіть тут, нагорі, було відчутне хвилювання, що охопило весь готель, у двісті одинадцятому номері тяжко поранений! Гомін, біганина по коридорах та по сходах і владні голоси поліцаїв:

— З дороги! З дороги!

З дороги! Гуго ще дужче злякався і знов прошепотів:

— Батько.

Директор сказав:

— Нам тебе бракуватиме. Невже ти підеш від нас, та ще й так раптово?

Гуго нічого не сказав, тільки подумав: "Все й мало статися раптово, до цього йшлося". Та коли Йохен приніс звістку про замах, директор перестав дивуватися, що він, Гуго, йде від них. Почувши Йохенову звістку, директор не вжахнувся, а зрадів, замість сумно похитати головою, він радісно потер руки.

— Ви нічого не розумієте. Такий скандал зразу додасть готелеві слави. По газетах зарясніють величезні заголовки. Убивство — це не самогубство, Йохене, а політичне вбивство — не якесь там звичайне вбивство. Коли він не помер, то ми вдома, що помирає. Ви нічого не розумієте, в газетах повинен бути хоча б такий рядок: "Життя потерпілого висить на волоссю". Всіх, хто дзвонитиме по телефону, з'єднайте зі мною, щоб не ляпнули якоїсь дурниці. О господи, чого у вас такий переляканий вигляд? Будьте стримані, показуйте на обличчі легеньке співчуття, немов людина, яка хоч і оплакує небіжчика, але Тішиться, що отримає спадщину. Гайда, діти мої, беріться до роботи. На нас дощем посипляться телеграми з проханням залишити номер. І саме М.! Ви навіть не уявляєте собі, що це означає. Аби тепер не сталося ще й якогось самогубства. негайно зателефонуйте добродієві з одинадцятого номера, не біда, якщо він розлютиться й поїде. Хай йому біс, невже його й фейерверк не збудив! Гайда, діти, до зброї!

"Тату, — подумав Гуго, — ви повинні забрати мене звідси, мене самого не пустять до двісті дванадцятого номера". В сірих сутінках сходової клітки спалахували магнієві блискавки, потім з'явився освітлений чотирикутник ліфта, який привіз гостей з номерів від двісті тринадцятого до двісті двадцять шостого, — вони не могли вийти на своєму поверсі, бо коридор оточила поліція, і тепер мусили спускатися до себе запасними сходами через третій поверх. Коли двері ліфта відчинилися, з нього, схвильовано перемовляючись, висипалися чоловіки в темних костюмах і жінки в ясних сукнях. Обличчя в них були розгублені, уста викривлені, з них злітали слова: "Це щось нечуване!" і "Це скандал!" Гуго надто пізно зачинив двері, вона побачила його і кинулась коридором до його кімнати. Тільки-но він устиг обернути ключа в замку, як вона почала щосили смикати за ручку дверей.

— Відчини, Гуго, ну, відчини ж!

— Не відчиню.

— Я тобі наказую!

— Я вже чверть години не працюю в готелі, шановна пані.

— Ти йдеш звідси?

— Так.

— Куди?

— До свого батька.

— Відчини, Гуго, відчини, я тобі не зроблю нічого поганого й більше не лякатиму тебе! Ти не можеш піти звідси, я знаю, що в тебе немає батька, добре знаю. Ти потрібен мені, Гуго, ти той, на кого вони чекають, і знаєш це. Ти побачиш весь світ, вони поклонятимуться тобі в найкращих готелях, тобі не треба буде нічого казати, досить тільки з'явитися їм на очі. Твоє обличчя, Гуго... Ну ж, відчини, ти не можеш піти звідси!

Вона замовкла і знов смикнула за ручку. Від цього потік її благальних слів на мить припинився.

— Я справді прошу тебе не задля себе, Гуго, забудь усе, що я казала й робила, я

була в розпачі... Ходімо зі мною, задля них... Вони чекають на тебе, ти наше ягня боже...

Ручка ще раз сіпнулася.

— Що вам тут потрібно? — спитала вона.

— Мені потрібен мій син.

— Гуго ваш син?

— Так. Відчини, Гуго.

"Уперше він не додав "будь ласка", — подумав Гуго. Він обернув ключа в замку й відчинив двері.

— Ходімо, синку, нам пора.

— Іду, тату.

— У тебе більше немає речей?

— Немає.

— Ходімо.

Гуго взяв свою валізку. Він був радий, що батькова спина затуляє від нього обличчя овечої жриці. Спускаючись запасними сходами, він ще чув її плач.

Переказ:

Після відмови Гуго овечій жриці й замаху на високу особу, з тих, що прийняла "причастя буйвола", все стає на свої місця. І навіть абатство, символ старого життя, у формі торту-копії абатства Святого Антонія, знищено: його з'їдають на ювілеї старого Генріха Фемеля. Чекають лише повернення в сім'ю Йоганни, що й досі вражена трагедією минулого".

Переказ:

До приміщення зносять святковий торт у формі абатства Святого Антонія, що є для всієї сім'ї Фемелів символом старого страшного світу.

[1] Блюхер Гебгард Леберехт (1742-1819) — німецький військовий діяч, генерал-фельдмаршал. Очолював німецькі війська в боротьбі проти Наполеона 1806-1813 рр.

[2] Гіпденбург Пауль фон (1847-1934) — німецький військовий та державний діяч, генерал-фельдмаршал, з 1910 р. — головнокомандувач німецької армії. 1925-1934 рр. — президент Веймарської республіки. Сприяв приходові до влади фашизму.

Коментар

Життя і творчість Генріха Белля обпалені війною: як з розповідей батька — учасника Першої світової, так і очевидячки, ставши солдатом у Другій світовій, письменник сприймає війну трагедією людства, фарсом, безглуздістю і жорстокістю мілітаризму.

Роман "Більярд о пів на десяту" присвячений аналізу повоєнного життя і воєнного минулого в Німеччині. Монологічна структура, розширені внутрішні монологи героїв ріднять роман з творами Джеймса Джойса, Габріеля Гарсія Маркеса, відтворюють плин роздумів, переживань, налаштовують нас на філософське сприйняття описаних у творі подій.

Роман складається з 30 розділів, де з різних точок зору, різними героями

розповідається про один день — 6 вересня 1958 року, згадується недавнє минуле героїв.

У цьому нічим не знаменному дні — лише 80-річчя пересічного німецького громадянина Генріха Фемеля — охоплено цілу епоху в житті Німеччини, історію трьох поколінь інтелігентів Фемелів, для яких є неприйнятними фашизм, будь-яке поклоніння ідолам і війна.

Письменник використовує в романі християнські мотиви, розставляючи свої акценти в трактуванні моральних понять "агнці" та "буйволи", "ягнятка" і "пастухи".

"Агнці", "ягнятка" у Белля — це не стільки жертви, які покірливо йдуть до страти, скільки Божі створіння, що заперечують будь-яке насилля над іншою особою. Таким є Шрелла, однокласник Роберта Фемеля, хлопець, якого в школі постійно тероризувала група на чолі з "буйволом" Нетлінгером. Але згодом наступають часи, коли і "агнці" виступають з активним протестом проти "заклання" жертв на алтар війни.

Трагедію не лише сім'ї Фемелів, але й усієї Німеччини є прийняття "причастя буйвола" — вступ до фашистської організації — щирих, відкритих душею, але обманутих пропагандою молодих хлопців на кшталт Отто Фемеля, чия смерть розцінюється як безглуздя, нещастя, і зло для родини, країни, людства в цілому.

Автор застерігає: загроза нової війни, всі нещастя і біди сучасного суспільства закорінені в минулому, обумовлюються ним: "нетлінгери" знову займають високі посади, рвуться до влади... Тільки активний супротив злу врятує світ.

І тому письменник приводить інтелігентів трьох поколінь до активного протесту. Руйнуючи абатство — символ минулого, — відмовляючись відбудовувати його, три покоління архітекторів Фемелів стверджують нову, майбутню Германію, світ без фашизму і війн.